

## ปฏิบัติการและวิถีวิทยาทางสังคมของฟูโก

นำเสนอเมื่อ : 24 ธ.ค. 2551

หากจะนับนักคิดที่พอจะเรียกได้ว่าเป็นสุดยอดปัญญาชนของฝรั่งเศส ที่มีการแข่งขันกันในเรื่องความเป็นสุดยอดนับจากช่วงทศวรรษที่ 60 เป็นต้นมาแล้ว คงยากที่จะปฏิเสธจุดเมธีแห่งยุครวมสมัย อันประกอบด้วย Roland Barthes นักวิจารณ์วรรณกรรม Jacques Lacan นักจิตวิทยาหัวรุนแรง Claude Levi-Strauss นักมานุษยวิทยาแนวโครงสร้างนิยม และ Michel Foucault ผู้เป็นปฏิปักษ์กับการครอบงำจำจองจากความคิดหลัก (Grand Narrative) และโครงสร้างที่เปรียบได้กับกรงเหล็ก (Iron Cage) ที่กักขังความคิดของคนในสังคมให้อยู่ภายใต้กรอบหรือขอบเขตที่กำหนดขึ้น อันส่งผลให้เขาก้าวมาเป็นแถวหน้าของแนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodern) ที่มีบทบาทสำคัญในแวดวงการศึกษาหลายสาขาในปัจจุบัน โดยเขาได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รวบรวมมุมมองและทัศนียภาพของก่อนสมัยใหม่ (Premodern) สมัยใหม่ (Modern) และหลังสมัยใหม่ (Postmodern) มาไว้ด้วยกัน Michel Foucault มีชีวิตอยู่ระหว่าง ปี ค.ศ.1926-1984 เขาเป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส เกิดที่ Poitiers ซึ่งอยู่ในเขตชนบทของประเทศฝรั่งเศส เนื่องจากเขามีพื้นฐานมาจากครอบครัวของศัลยแพทย์ ฟูโกจึงได้ประกอบอาชีพทางด้านจิตวิทยา และได้ทำหน้าที่แพทย์ฝึกหัด ณ โรงพยาบาลโรคจิตที่ St.Anne's Mental Hospital ในกรุงปารีส จากสภาพแวดล้อมในที่ทำงาน ทำให้เขาเริ่มตั้งคำถามถึงความสัมพันธ์ในเรื่อง ?ความรู้กับอำนาจ? (Knowledge and Power) และได้พัฒนาผลงานเชิงวิพากษ์ของเขาขึ้นมาเกี่ยวกับ ปฏิบัติการตามปกติ (Normative Practice) เช่น เรื่องของการแพทย์และเวชกรรม และกิจกรรมทั่วไปทางสังคม ภายหลังจากที่ Foucault ได้รับประกาศนียบัตรด้านปรัชญาและจิตวิทยา (the Licence de Philosophie and the Licence de Psychologie) จากมหาวิทยาลัย Sorbonne เขาก็ได้รับปริญญาโททางด้านจิตวิทยาและพยาธิวิทยา (the Diplome de Psycho-Pathologie) จากมหาวิทยาลัยแห่งปารีส (University of Paris) ในปี 1952 นับจากปี 1970 เป็นต้นมาจนกระทั่งการถึงแก่กรรม เขาได้ดำรงตำแหน่งประธานคนหนึ่งของที่ the College de France ที่ซึ่งเขาได้รับการแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ทางด้านประวัติศาสตร์และระบบคิด

### ปฏิบัติการทางสังคมของ Foucault

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่า Michel Foucault เป็นนักคิดที่เป็นปฏิปักษ์กับการครอบงำจากความคิดหลัก (Grand Narrative) และการแยกเอาความแตกต่าง (Difference) ออกจากระบบ ของแนวคิดโครงสร้างนิยม (Structuralism) เขาให้ความสนใจในกลุ่มที่ถูกทำให้เป็นชายขอบ (Marginalized Groups) เช่น คนวิกลจริต ผู้ต้องขัง และกลุ่มคนรักร่วมเพศ Foucault มีความเชื่อว่าความแตกต่างของพวกเขาได้ทำให้พวกเขาถูกกีดกันออกไปจากพลังอำนาจทางการเมือง (Political Power)

Foucault ได้เขียนงานซึ่งอธิบายว่า ความรู้หรือบรรทัดฐานต่างๆ ที่ถูกทำให้เป็นเครื่องมือในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 ของยุโรปตะวันตก เขาพบว่ามี การเกิดขึ้นของสถาบันที่ถูกจัดระเบียบอย่างเคร่งครัดต่างๆ เช่น สถานกักกันคนวิกลจริต, คุก, โรงพยาบาลบ้า ที่ทำหน้าที่ในการปฏิบัติหรือจัดการกับความแตกต่าง สำหรับเขาแล้ว สถาบันเหล่านี้ คือ การแสดงออกของอำนาจทางการเมือง

Foucault ถือว่า “อำนาจสร้างความรู้” (Might Makes Right) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ “ความรู้ คือ อำนาจ” (Knowledge is Power) โดยอาจกล่าวได้ว่าในกรณีแรกเป็นเรื่องของพลังทางกายภาพ (Physical Force) ส่วนกรณีหลังเป็นเรื่องของพลังทางความคิด (Mental Force) ซึ่งเป็นความพยายามของคนกลุ่มน้อยในสังคมที่มีอำนาจ เช่น นักการเมือง นายทหาร และพ่อค้า ซึ่งสามารถที่จะไปกำหนดหรือยึดเยียดความคิดของพวกเขาเกี่ยวกับความถูกต้องชอบธรรม หรือความจริง ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นความคิดหลัก (Grand Narrative) ให้กับคนกลุ่มใหญ่ยอมรับได้

ในประเด็นของความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ (Knowledge) กับอำนาจ (Power) ทั้งคู่ต่างมีปฏิบัติการ (Practice) ต่อกันโดยผ่านภาษา (Language) และวาทกรรม (Discourse) ซึ่งต่างเป็นระบบและกระบวนการในการสร้าง (Construct) อัตลักษณ์ (Identity) และความหมาย (Significance) โดยวาทกรรมถูกสร้างขึ้นจากความแตกต่างระหว่างสิ่งที่สามารถอธิบายภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะชุดหนึ่ง กับสิ่งที่ถูกพูดอย่างแท้จริง ดังนั้น วาทกรรมจึงสร้างคำอธิบายภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง โดยกฎเกณฑ์นั้นจะเป็นตัวกำหนดโครงสร้างหรือปฏิบัติการทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการดำรงอยู่ (Living) การเปลี่ยนแปลง (Changing) หรือการสูญสลายไป (Disappear) ของสรรพสิ่ง ยกตัวอย่างเช่น

วาทกรรมทางด้านเพศ (Gender Discourse) ที่สร้างความหมายให้กับคนในสังคมว่ามี 2 กลุ่ม คือ เพศชาย (Male) กับเพศหญิง (Female) เท่านั้น หรืออาจแบ่งคนเป็น 2 ลักษณะ คือ คนปกติ (Normal) กับคนไม่ปกติ (Abnormal)

วาทกรรมทางด้านชนชั้น (Class Discourse) ที่สร้างความหมายให้กับคนในสังคมว่าเป็น ชนชั้นสูง (Highs Class) ชนชั้นกลาง (Middle Class) ชนชั้นล่าง (Lower Class)

วาทกรรมทางการพัฒนา (Development Discourse) ที่สร้างความหมายให้กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็น การพัฒนา (Developed) กำลังพัฒนา (Developing) หรือ ดอยพัฒนา (Undeveloped)

จากตัวอย่างของการสร้างวาทกรรมดังกล่าว นับว่าเป็นรูปแบบการใช้อำนาจที่แยบยล เป็นกลวิธีหรือเทคนิคในการควบคุมของสังคมสมัยใหม่ Foucault เชื่อว่ายิ่งมีความเฉพาะเจาะจง (Specific) ความเป็นส่วนตัว (Personality) หรือมีเอกลักษณ์ (Identity) สูงเท่าใด การควบคุมก็จะมีมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย โดยผู้ที่อ่อนแอ หรือผู้ที่เสียเปรียบ อันเป็นส่วนใหญ่ในสังคมที่ไม่มีความรู้ จะถูกจัดระเบียบควบคุมจากผู้ที่แข็งแกร่งกว่า ดังนั้น ในเรื่องนี้จะเป็นเรื่องของการใช้อำนาจและความรุนแรงเข้าไปบังคับจัดการของวาทกรรมชุดหนึ่ง ขณะเดียวกันก็จะปิดกั้นและทำลายมิให้สิ่งที่แตกต่างไปจากเอกลักษณ์และความหมายของสิ่งที่วาทกรรมนั้นสร้างขึ้นปรากฏตัวขึ้นในสังคม ดังนั้น วาทกรรมกับเรื่องอำนาจและความรุนแรงเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก

Foucault เชื่อว่าความโดดเด่นของอำนาจอยู่ที่การผลิตความรู้, เอกลักษณ์ และความจริง เขาแสดงให้เห็นถึงอันตรายของสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” และความอยากรู ว่าเป็นเรื่องของความรุนแรง และการทำลายล้างมากกว่าเป็นเรื่องของความสงบสุข เพราะมนุษย์ได้ลดทอนความรู้ให้เป็นเพียงวัตถุหรือสิ่งที่ถูกศึกษา เพื่อตอบสนองความอยากรูของความรู้ได้

สรุปได้ว่า Foucault ใช้ความพยายามเป็นอย่างมากในการวิพากษ์วิจารณ์วาทกรรมอำนาจดังกล่าว ซึ่งเกี่ยวพันกับความเป็นสมัยใหม่ (Modernity) และลัทธิมนุษยนิยม (Humanism) พร้อมกับเสนอแนวความคิดเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับความตายของมนุษย์ (Dead of Human) และการพัฒนามุมมองใหม่ทางสังคม ความรู้ วาทกรรม และอำนาจ เขาเชื่ออย่างหนักแน่นว่าวาทกรรมเป็นมากกว่าเรื่องของภาษา ที่เป็นเพียงคำพูดหรือการตีความ

แต่เป็นเรื่องของอำนาจที่แสดงออกมาในรูปของปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practices) ในสังคม ขณะที่แหล่งที่สร้างกฎเกณฑ์ที่สำคัญในสังคม ได้แก่ อำนาจ (Power) แต่มีใช้อำนาจในรูปแบบขยายกระต่องอย่างการใช้กำลังบีบบังคับ แต่เป็นอำนาจที่มากับ “ความรู้” (Knowledge) ในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งไม่ใช่ความรู้ทั่วไป แต่เป็นความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น วิทยาศาสตร์ แพทยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ อาชีววิทยา และเพศศึกษา

## วิธีวิทยาทางสังคมของ Foucault

วิธีวิทยาทางสังคมของ Foucault เน้นที่การวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) คือ พยายามศึกษากระบวนการ ขั้นตอน หรือลำดับเหตุการณ์ และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในรูปของวาทกรรม และปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practices) ราวด้วยเรื่องนั้น ๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีการต่อสู้เพื่ออำนาจนำ (Hegemony) ในการกำหนดกฎเกณฑ์เป็นอย่างไรบ้าง ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาทางมานุษยวิทยาประวัติศาสตร์ (Historico-Philosophical Studies) เขาได้พยายามที่จะพัฒนาและพิสูจน์เรื่องนี้ จากหลากหลายมุมมอง ทั้งจิตวิทยา การแพทย์ การลงโทษ และอาชีววิทยา ตลอดจนการปรากฏตัวของสาขาวิชามนุษยศาสตร์ (Human Sciences) การก่อตัวของเครื่องมือที่ออกแบบขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่รักษาระเบียบวินัย (Disciplinary) อย่างหลากหลาย และการสร้างตัวตนของอัตวิสัย (Subject) ของบุคคล

Foucault ต้องการที่จะเขียนงานวิจารณ์เกี่ยวกับยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งพิจารณาในฐานะที่เป็นปัญหารูปแบบสมัยใหม่ของความรู้ ความมีเหตุมีผล สถาบันทางสังคม และความเป็นอัตวิสัย (Subject) ที่ดูเหมือนจะมีที่มาที่เป็นธรรมชาติ แต่ในข้อเท็จจริง สิ่งเหล่านี้เป็นผลผลิตทางสังคมประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้คาดหมายมาก่อนของอำนาจและการครอบงำ (Contingent Sociohistorical Constructs of Power and Domination)

นอกจากนี้ Foucault ไม่ได้เสนอทฤษฎีที่เป็นการรวบรวมขึ้นมาใดๆ เกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ เขาเพียงวิพากษ์เกี่ยวกับอภิปรัชญา (Meta Theory) ที่เชื่อกันว่า ได้อ้างถึงการให้คำอธิบายที่เป็นวัตถุวิสัย (Objective) เกี่ยวกับความจริง เพราะสำหรับเขาแล้ว มันไม่มีคำตอบสุดท้าย หรือที่เรียกว่า คำตอบสูงสุด (Ultimate Answer) ที่รอคอยการค้นพบแต่อย่างใด ปฏิบัติการทางวาทกรรมเกี่ยวกับความรู้ (The Discursive Practices of Knowledge) ไม่ได้เป็นอิสระจากวัตถุหรือเรื่องราวที่ถูกศึกษา และจะต้องถูกทำความเข้าใจในบริบททางสังคมและการเมืองของมัน

กล่าวได้ว่า โจทย์ทางสังคมสำคัญของ Foucault ไม่ใช่ “อะไรคือ ความรู้?” (What is Knowledge) หรือ “อะไรคือ ความจริง?” (What is Real) แต่เป็น “อะไรคือโครงสร้างและกระบวนการ ที่ความรู้ถูกสร้างขึ้นและแพร่ขยายออกไป?” โดย Foucault ให้เหตุผลว่า ความรู้หรือความจริง ไม่ใช่การค้นพบ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (Truth is not discovered but produce) ตามกระบวนการ ซึ่งเป็นตัวกำหนดสถานการณ์ในประวัติศาสตร์ และประเด็นที่น่าจะกล่าวถึงได้แก่

- ใครได้อำนาจในการเสนอวาทกรรม
- อะไรเป็นเป้าหมายของการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์
- ความรู้จะต้องได้รับการทดสอบอย่างไร
- ความรู้สะสมเพิ่มพูนขึ้นมาอย่างไร
- ความรู้สูญสลายหายไปอย่างไร

สรุปได้ว่า Foucault มีวิธีวิทยาทางสังคมของซึ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) คือ พยายามศึกษากระบวนการ ขั้นตอน หรือลำดับเหตุการณ์ และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในรูปของวาทกรรม และปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practices) วาดด้วยเรื่องนั้น เพื่อมุ่งตอบโจทย์ที่สำคัญ คือ “อะไรคือโครงสร้างและกระบวนการที่ความรู้ถูกสร้างขึ้นและแพร่ขยายออกไป?”

### การประยุกต์ใช้วิธีวิทยาทางสังคมของ Foucault ในการศึกษาสังคม

จากแนวคิดและระเบียบวิธีทางสังคมของ Foucault ที่เน้นการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) ดังกล่าว เราสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาสังคมในยุคปัจจุบันที่มีความซับซ้อนสูงได้ เช่น การศึกษาสร้างวัฒนธรรมของกลุ่มชนชายขอบ เช่น ชนกลุ่มน้อย กลุ่มเพศที่สาม หรือศึกษาเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับการใช้วาทกรรมเชิงอำนาจของชนชั้นนำ (Elite Group) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในการประยุกต์แนวคิดของ Foucault ในการศึกษาสังคมในยุคปัจจุบันโดยเฉพาะในสังคมไทย ผู้เขียนยังคงมีความเชื่อว่า แนวทางนี้ยังคงไม่ใช่คำตอบสุดท้าย หรือ คำตอบสูงสุด (Ultimate Answer) และคงไม่สามารถระบุได้วาระทาง แนวคิดกระแสหลัก และกระแสด้าน สิ่งใด คือ ทางออกที่ดีที่สุด (The One Best Way) เนื่องจากความแตกต่างของแนวคิด และบริบทของสังคมไทยที่นับวันจะมีความสลับซับซ้อน หลากหลายเนื่องมาจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ หากแต่ทางออกที่เหมาะสม คือ การประยุกต์ใช้แนวคิดต่าง ๆ ตามเงื่อนไข และคุณสมบัติที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่จะศึกษา อันจะนำมาซึ่งคุณภาพของผลการศึกษาที่มีคุณค่า และรับใช้สังคมไทยให้ก้าวไปอย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

### หนังสืออ้างอิง

สุเทพ สุนทรเกสัช. (2540). ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย. เชียงใหม่ : บริษัท สำนักพิมพ์ โกลบอลวิชั่น จำกัด.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2550). ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Ritzer, George. (1992). Contemporary Sociological Theory. 3rd ed. New York : McGraw-Hill, Inc.

Seidman, Steven. (2004). Contested Knowledge : Social Theory Today. 3rd ed. Malden : Blackwell Publishing.

### Website

<http://www.midnightuniv.org>